

СУЧАСНІ МИСТЕЦЬКІ КОЛЕКТИВИ ЯК ОСЕРЕДКИ РОЗВИТКУ ОБРЯДОВОЇ КУЛЬТУРИ СЛОБОЖАНЩИНИ

Ліманська О. В., доцент кафедри хореографії

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Анотація. У статті висвітлено роль фольклорно-етнографічних колективів у збереженні та популяризації календарних свят і обрядів та розвитку обрядової культури Слобожанського краю.

Ключові слова: обрядова культура, виконавський фольклоризм, фольклорні осередки.

Аннотация. Лиманская О.В. **Современные творческие коллективы как центры развития обрядовой культуры Слобожанщины.** В статье обозначена роль фольклорно-этнографических коллективов в сохранении и популяризации календарных праздников, обрядов и развитии обрядовой культуры Слобожанщины.

Ключевые слова: обрядовая культура, исполнительский фольклоризм, фольклорные центры.

Annotation. Limans'ka O.V. **The modern creative groups as centers of ritual culture development of Slobozhanshina.** In this article the role of the folklore-ethnographic groups in preservation both popularization of the calendar holidays and rituals and the development ritual culture of Slobozhanshina are viewed.

Keywords: ritual culture, interpretative folklorism, folklore centers.

Постановка проблеми. В останні роки питання про необхідність збереження, відродження й розвитку традиційної обрядової культури увійшли в розряд пріоритетних завдань української держави в напрямку формування духовності суспільства. Однією із можливих форм популяризації народної святково-обрядової традиції є сценічне відтворення автентичних народномузичних творів, обрядів, свят силами мистецьких колективів.

Проблема сценічного відтворення, інтерпретації, аранжування автентичної обрядово-пісенної традиції постійно викликає суперечності між фольклористами-дослідниками, фахівцями, що глибоко занурилися у природу традиційної культури, з одного боку, та керівниками мистецьких колективів, режисерами – постановниками фольклорних шоу – з іншого. Молодіжний фольклорний рух, що сформувався в 70-х роках як протест проти руйнації української обрядової культури, на початку XXI ст. майже перетворився в комерційну ланку сучасної культури. Тотальна комерціалізація культури призводить до масової індустрії в сфері сучасного фольклоризму.

В сучасних соціокультурних умовах, коли природній механізм спадкоємності традиційного досвіду від покоління до покоління зруйновано актуальним є питання залучення молоді до найкращих зразків фольклорної традиції свого народу, рідного краю. Важливу роль у пропаганді та поширенні традицій святково-обрядової культури українського народу відіграє діяльність фольклорно-етнографічних колективів Слобожанщини. Сьогодні на Харківщині налічується 46 фольклорних колективів, серед яких 12 зі званням «народний» та 9 опорних. Вони є постійними учасниками культурно-мистецьких заходів обласного, регіонального та міжнародного рівнів, як от: «Покуть», «Екофольк», «Фольклорна Толока», «Сковородинівський ярмарок», «На Трійцю», «Сковородинівська Трійця», «Слобожанський ярмарок».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підняти рівень української національної культури, відновити інтерес до вікових традицій нашого народу – основні завдання, що протягом кінця 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст. стають актуальними для багатьох публікацій та конференцій з питань фольклору. Сучасні українські фольклористи, педагоги, музикознавці працюють над осмисленням розвитку виконавського фольклоризму другої половини XX ст. у наступних напрямках: 1) досліджують закономірності формування й розвитку виконавства і трансформації виконавських стилів (С. Грица, В. Осадча, М. Семенова та ін.); 2) аналізують творчість діячів на ниві виконавського фольклоризму (О. Бенч-Шокало, О. Каргін, Г. Лук'янець та ін.); 3) вивчають особливості виконавської інтерпретації, методологічні засади роботи з фольклорним колективом (М. Єгоричева, А. Карпун, Р. Цапун та ін.).

Сьогодні великого значення у відродженні фольклору набуває проблема професійної підготовки висококваліфікованих керівників фольклорних колективів. Праці Є. Єфремова, В. Осадчої, Т. Смирнової, Р. Цапун, О. Бенч-Шокало присвячені методиці фахової підготовки майбутніх керівників творчих колективів, в яких розкриваються актуальні аспекти професійної діяльності.

Активним пропагандистом фольклорно-етнографічних набутоків мешканців Слобожанщини є Харківський обласний центр народної творчості (ХОЦНТ). Фахівці центру вивчають проблеми, тенденції та виробляють рекомендації, спрямовані на розвиток народної творчості, культурно-дозвілдової діяльності. Проводяться наукові дослідження за програмою „Культура сіл Харківщини”, всеукраїнські та міжнародні науково-практичні конференції з питань регіонального принципу освоєння фольклору, розвитку народних звичаїв та обрядів, міжнародні фестивалі традиційної народної культури „Покуть”.

Матеріалом для написання статті стали архівні документи ХОЦНТ, що містять інформацію про діяльність мистецьких колективів Харківської області, звіти про проведення фольклорних фестивалів, конкурсів, виховних заходів тощо.

Мета дослідження – з’ясувати роль і значення сучасних мистецьких колективів як осередків збереження календарних свят та розвитку обрядової культури Слобожанщини.

Згідно з метою, постають такі **завдання**:

- розкрити зміст поняття „обрядова культура”;
- надати класифікацію сучасних мистецьких колективів;
- висвітити діяльність сучасних колективів у поширенні традицій календарних свят та розвитку обрядової культури українського народу.
- окреслити шляхи подальшого вивчення проблеми.

Стаття виконана за планом НДР ХДПУ ім. Г.С. Сковороди

Результати дослідження. На Слобожанщині накопичено значний досвід участі різних верств населення в цілеспрямованій роботі по збиранню, збереженню та відтворенню традицій обрядової культури українського народу. Слід відзначити, що під терміном „обрядова культура” ми розуміємо традиційну культуру народу, сформовану в процесі його історичного розвитку обрядовою практикою, що утвердила культурні стереотипи – норми, звичаї, традиції, ідеали – які визначають зв’язок поколінь [5, с. 6].

Відродження національної культури на Слобожанщині здійснюється у руслі сучасного осмислення традиційних народно-календарних свят, звичаїв і обрядів. Зрозумілість і доступність фольклорних фестивалів, народних гулянь та ярмарок забезпечує їх привабливість для різних категорій населення. Кожна місцевість Слобожанщини має свої особливості функціонування календарних, трудових, а також пов’язаних з ними сімейно-побутових свят і обрядів. Ці компоненти духовної культури запроваджуються у побут населення із врахуванням ретельно вивченої символіки й регіональної звичаєвості.

Класифікація сучасних колективів, відтворюючих регіональну самотутню виконавську традицію здійснюється згідно характеру її засвоєння (за В. Осадчею) [6]. Фольклорними (автентичними) визначаються колективи носіїв традиції певного регіону, що засвоїли її у пасивний спосіб, зокрема під час участі у святах та обрядах рідного села. Репродуктивними, або

фольклористичними вважаються гурти, що перейняли традицію активним шляхом, методом її глибинного вивчення. Вони репрезентують автентичну традицію у вторинному (міському) середовищі, або існують у вигляді дитячих та юнацьких груп народних аматорських колективів при закладах культури та освіти. В умовах сучасної культурної ситуації всі ці колективи становлять унікальне соціокультурне явище – виконавський фольклоризм. Художня діяльність колективів при цьому включена в загальний процес освоєння традиційного фольклору сучасною культурою. Підтвердити це положення допоможе той факт, що фольклорне виконавство нині має здебільшого активізовану форму побутування, завдяки зовнішній мотивації: участь у фестивалях, конкурсах, театралізованих святах, виступи у засобах масової інформації. Багаторічна практика концертних виступів поділяє селян на „артистів” – учасників аматорського фольклорного колективу і слухачів. При цьому останні в побуті все менше виконують пісні для себе, тобто, все менше підтримують „активну” форму побутування обрядового фольклору. Таким чином формується тенденція до скорочення „фольклорних середовищ” (за С. Грицею) [3] і, як наслідок, нівеляція фольклорних стилів. До цього додається чинник статево-вікової циклізації щодо виконання окремих жанрів календарно-обрядових пісень (діти і молодь – зимовий цикл, дівчата – весняно-літні обрядові пісні, жінки – жнивні обжинкові пісні тощо).

У Будинку дитячої та юнацької творчості СМТ Нова Водолага Харківської області з 1992 р. успішно функціонує дитячий фольклорно-етнографічний колектив „Вербиченька”. Його учасники вивчають та виконують зразки пісенного фольклору Слобожанщини, відроджують традиційну народну обрядовість, освоюють промисли та ремесла Слобожанщини, займаються вишивкою й писанкарством, за власними ескізами створюють обереги. Ними створено етнографічну світлицю та музей етнографії „Свята спадщина”, де репрезентовані предмети домашнього вжитку, сільськогосподарський інвентар, посуд, національний одяг, вишивки й дитячі іграшки, зібрані колективом під час фольклорно-етнографічних експедицій по Харківщині [1].

У складі колективу творчо взаємодіють учні усіх класів, студенти під керівництвом відмінника народної освіти України Ольги Коваль. Музичний репертуар „Вербиченьки” складається з понад 100 ліричних, козацьких, календарно-обрядових, весільних та колискових пісень, що виконуються в автентичній манері. Понад 20 пізнавальних програм та обрядових дійств колективу складені на основі дослідницьких фольклорних експедицій по Слобожанщині.

Творчий колектив бере активну участь у мистецькому житті Нововодолазького району та м. Харкова. Діяльність колективу неодноразово висвітлювалася на телебаченні, у передачах обласного радіомовлення, пресі. „Вербиченька” стала переможницею численних престижних конкурсів: на обласних фестивалях традиційної народної культури „Крокове коло” (2000 –

2003 рр.), Всеукраїнського огляду народної творчості „Таланти твої, Україно” (1999 – 2002 рр.), Міжнародного фестивалю традиційної народної культури „Покуть” (1998, 2000 рр.), Міжнародного фольклорного фестивалю етнографічних регіонів України „Родослав” (2001 р.), Міжнародного фестивалю „Екологія і духовність” (2003 р.), Міжнародного фольклорного фестивалю „На Трійцю” (Росія, 2003 р.), фольклорного фестивалю на Національному Сорочинському ярмарку (2003 р.), учасники Слобожанського Ярмарку (2003р.), на ІХ Слов’янському фольклорному фестивалі „Коляда” (2004 р.), обласному огляду-конкурсі „Слобожанські передзвони” (2004 р.) та ін. [2].

Творчим кредо зазначеного фольклорно-етнографічного колективу є: удосконалення особистої внутрішньої культури, вивчення та примноження культурних надбань українського народу, утвердження в сучасних умовах загальнонаціональних цінностей календарної фольклорної традиції Слобожанщини.

Відтворення народних обрядів вимагає чимало зусиль – як від керівника колективу, так і від учасників. Показ обряду вимагає від учасників універсальних знань: вільного володіння словом, акторської майстерності, здатності до імпровізації, хореографічної підготовки, вміння грати на музичних інструментах. Також необхідно мати знання з етнографії, щоб вміло оформити мізансцени, відтворити побутовий інтер’єр, правильно використати предмети побуту, відрізнити локальні особливості народного одягу [9, с. 6].

Створений ще у 1966 році в с. Писарівка на Харківщині вчителем Писарівської середньої школи В.Д. Чепурком, народний аматорський фольклорний гурт „Берегиня” поставив собі за мету вивчення й відродження у своїй місцевості старовинних українських звичаїв і обрядів. Звичайно в процесі історичного розвитку, із зміною соціальних умов переосмислювалися їх первісні зміст і форма [2].

Фольклорний гурт „Берегиня” був першою ластівкою у відтворенні слобожанських обрядів не тільки в районі, а й в області. Поряд з виконанням народних пісень фольклорний колектив береться за відтворення місцевих обрядів. Сценарні деталі останніх записувалися з вуст людей похилого віку художнім керівником сільського Будинку культури З. Клименко, яка стала режисером-постановником всіх виступів фольклорного гурту „Берегиня”, а згодом і керівником дитячого фольклорного гурту „Дзвіночок”. При цьому керівник та учасники колективу пам’ятають головне професійне завдання фольклорних виконавців – збереження найприкметніших ознак відтворюваного автентичного репертуару. Це досягається шляхом невпинного практикування як у музикуванні, так і в записуванні та вдумливому прослуховуванні народних творів.

Колектив стає учасником численних концертів районного й обласного рівнів. Це сприяло широкій популяризації старовинної народної пісні, забутих звичаїв і обрядів. У репертуарі з’явилися цикли календарних пісень „Слобожанське весілля”, „Колодій”, „Брикса”, „Ой на неділю та й на зелену”,

„Великдень”, „Купальська казка”, „Покрова” та інші. Фольклорного матеріалу було так багато, що З. Клименко створила дитячий гурт „Дзвіночок” (пізніше він стає підготовчим гуртом народного аматорського колективу „Берегиня”). „Дзвіночок” вивчав дитячий фольклор Слобожанщини: забавки, коліскові, лічилки, хороводи, приказки й ігри. Це сприяло включенню до мистецьких програм нових обрядово-поетичних композицій: „Щедрівочка щедрувала”, „Масляна”, „Веснянки”, „Водіння куста”, „Кумування”, „Спас медовий”, „Ой на Івана та й на Купала”, „Калита”. Вивчалися численні фольклорні танці („Кручена полька”, „Краков’як”, „Карапет”, „Полька канадка”) й хороводи („А ми просо сіяли”, „Мак”, „Каша”, „Кривий танець”), користувалися популярністю серед молоді в календарно-обрядових діях масових свят ігрові програми („Кину кужіль на полицю”, „На вулиці музиченька грає”).

Розвиток сучасного народнопісенного виконавства на Харківщині значною мірою пов’язаний з діяльністю створеного у 1983 році в Національному університеті імені В. Каразіна мистецького колективу „Слобожани”, (з 1992 року іменується „Муравським шляхом”). У період свого становлення цей творчий колектив синтезував досвід традиційної виконавської культури петербурзької школи (фольклорист В. Осадча), вокально-темброву самобутність школи московської (хормейстер Ф. Андреев) й вишуканість фахової манери харківської музичної школи. Серед музикантів-лідерів гурту „Муравський шлях”, що у різні періоди діяльності очолювали колектив були композитор Л. Котохін, домрист Д. Лебединський й музикознавець Г. Лук’янець [7].

Успішна творчість колективу „Муравський шлях” забезпечується живим зв’язком з фольклорною традицією, вимогливістю у доборі виконавських засобів, постійному прагненні оновлення вокально-тембрової манери, максимальній наближеності до музичного діалектизму слобожанських і полтавських сіл, але, передусім, у мистецькій злагоженості його учасників.

Дослідницько-виконавський фольклористичний ансамбль „Муравський шлях” Харківського обласного центру народної творчості пропагує кращі зразки пісенного фольклору й фрагменти народних обрядів та ігор жителів Слобожанського краю (Харківщини й Полтавщини), зібрані у власних фольклорно-етнографічних експедиціях. Творчим кредо колективу є збереження та відтворення локальної пісенної традиції без будь-якої стилізації. Пісні виконуються в автентичній манері, з органічною прив’язкою до специфіки регіональних обрядових стереотипів. Місцевий діалект, традиційні костюми, танцювальні рухи й атрибути фольклорного обряду дотримуються учасниками ансамблю в первозданному вигляді [8].

Вже протягом двох десятиліть колектив об’єднує представників міської інтелігенції, переважно педагогів середньої та вищої школи, які, захопившись неповторною красою автентичного співу, відчувають потяг до успадкування багатовікових народних традицій календарно-обрядової культури.

Активісти ансамблю російської народної пісні „Таліца” вивчають і пропагують кращі зразки російської пісенної фольклористики населення сучасної Слобожанщини (Харківська, Сумська, Луганська, Донецька, Воронізька, Білгородська області), а також народні обряди, ігри й танці, які побутують у російських селах Харківщини.

Репертуар ансамблю складається з календарно-обрядових, ліричних, жартівливих, танцювальних, колискових пісень, дитячих ігор та танців репрезентантів фольклорної традиції, започаткованої російськими поселенцями, котрі мешкають на території Слобожанщини з XVII сторіччя. Пісні виконуються в автентичній манері. Костюми учасників мистецького колективу сконструйовані за традиціями народного одягу російського населення Балаклійського, Первомайського та Красноградського районів Харківської області

Ансамбль „Таліца” здійснює активну концертну діяльність, є учасником телевізійних передач фольклорного спрямування, багатьох обласних та регіональних фестивалів і конкурсів. У напруженому змаганні гурт виборів гран-прі Всеукраїнського фестивалю мистецтв „Українська родина” (м. Київ), став лауреатом Всеукраїнського фестивалю етнографічних регіонів України „Родослав” (м. Івано-Франківськ), дипломантом Міжнародного фестивалю слов'янської культури „На Трійцю” (с. Нова Усмань, Воронізька область, Російська Федерація) [1].

Схвальної оцінки жителів області набули фольклорні ансамблі: „Слобода” с. Руська Лозова Дергачівського р-ну (кер. Тетяна Фоміна), „Горлиця” Одноробівського СБК Золочівського р-ну (кер. Марина Серенко), „Мерчаночка” та „Мельничани” Валківського р-ну (кер. Микола Губський), „Берестяночка” с. Берестовенька Красноградського р-ну (кер. Ганна Гісцева), „Малинова криниця” з с. Малинівка Чугуївського р-ну (кер. Ольга Янкова).

Яскравою подією у громадському побуті мешканців м. Харкова стало відзначення у лютому 2007 року 75-річчя утворення Харківської області, календарно сполучене з традиціями святкування православного Стрітіння. У святі під назвою „Grand folk Харківщини” взяли участь професійні митці й репрезентанти, серед яких понад 20 аматорських народних колективів Харківщини.

Подібні фестивалі фольклорного мистецтва демонструють різноманітність сценічного втілення фольклору – від наукових, етнографічних форм подачі до концертно-естрадных аранжувань. Вони як один виявляють „больові точки” розвитку вітчизняного фольклоризму, що в першу чергу виявляються у тенденції „суверенізації” народного мистецтва, перетворюючи його у розважальні дієства.

В цілому, можна погодитись з висловом російського дослідника О. Каргіна про те, що „... в залежності від того як сьогодні вирішуються питання „як і навіщо переносити на сцену народне мистецтво, що з ним можна робити, а що категорично заборонено” фольклор буде або непотрібною старовиною, прикрашеною сучасним „макіяжем”, забавною іграшкою, ... або, навпаки, цінністю, що потребує самого вдумливого та дбайливого ставлення” [4, с. 2].

Отже, сучасність позначається новим розумінням співвідношення між новітніми та традиційними елементами у соціокультурному розвитку. Подальший прогрес інституційних сфер стає дедалі залежнішим від ступеня стійкості традиційних елементів наявного способу життя. Правомірно констатувати, що прогресивна трансформація культурних явищ і процесів у сучасних умовах уможливується лише з врахуванням ефективності механізмів традиційної регуляції.

Підсумовуючи все вище викладене, можна зробити такі **висновки**:

1. Обрядова культура українського народу в сучасних умовах набуває дедалі більш урбанізованого характеру, який і зумовлює потребу у свідомому відборі найвищих зразків художнього оформлення колективних форм традиційних календарних свят.
2. Процесу звуження смислового наповнення святкового середовища протидіє тенденція збереження регіональних особливостей календарних святкувань, прикладом чому слугує культурна діяльність Слобожанського руху виконавського фольклоризму.
3. Відродженням у нових політичних та соціокультурних умовах ритуалам календарно-обрядової культури внутрішньо притаманні такі риси – варіативність використання обрядових форм, динаміка святково-обрядового простору та риси традиційні – збереження вузлових моментів структури календарного свята та його мистецького відтворення.
4. Зрозумілість і доступність фольклорних фестивалів, народних гулянь та ярмарок забезпечує їх привабливість для різних категорій населення. Сучасні мистецькі фольклорні колективи Слобожанщини стали ключовою ланкою розвитку обрядової культури України, завдяки здійсненню ними важливої місії збереження і популяризації високохудожніх зразків традиційних календарних свят.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Вибір Слобожанщини як окреслення часопросторових меж дослідження уявляється вельми актуальним для сучасних етнокультурологічних досліджень, бо може трактуватися як типова для нинішнього часу соціокультурна модель. Тому розгляд діяльності фольклорно-етнографічних колективів Харківщини як осередків розвитку обрядової культури лягає на плідну структуру, що може бути використаною для відродження народних традицій в інших етнокультурних регіонах України.

Література:

1. Архів Харківського обласного центру народної творчості, 2006. – № 113.
2. Архів Харківського обласного центру народної творчості, 2007. – № 136.
3. Грица С. Й. Трансмісія фольклорної традиції: Етномузикологічні розвідки / Грица С. Й. – Київ – Тернопіль: «Астон», 2002. – 236 с.
4. Каргин А. С. Еще раз о фольклоре на сцене / А. С. Каргин // Народное творчество, 1998, № 6, с. 2-3, 9-10.
5. Ліманська О. В. Календарне свято як складова української обрядової культури (на матеріалі Слобожанщини): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтва: спец. 26.00.01 / О. В. Ліманська.: КНУКіМ. – К., 2008. – 19 с.

6. Осадча В. М. Народнопісенна культура Слобожанщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтва: спец. 17.00.01 / В. М. Осадча. Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – 21 с.
7. Муравський шлях-97 : Матеріали комплексної фолькл.-етнограф. Експедиції / Упор. Краси́ков М., Олійник Н., Осадча В., Семенова М. – Харків: ХДАК, 1998. – 359 с.
8. Муравський шлях – 2000: Матеріали фольклорно-етнограф. Експедиції / Упоряд. Г. В. Лук'янець, М. П. Маслов, О. В. Коваль. – Х.: Регіон-інформ, 2000. – 152 с.
9. Цапун Р. В. Народні обряди з репертуару гурту „Джерело”: Навч.-метод. посібник. / Р. В. Цапун. – Рівне: РДГУ, 2003. – 123 с.

Надійшла до редакції 28.07.2008